

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร Factors Affecting the Changes of Talad-Noi Community, Bangkok

สุพรรณสา ฉิมพาลี* และ กฤตพร ห้าวเจริญ**
Supansa Chimpalee* and Kritaporn Haocharoen**

Received: January 30, 2022

Revised: July 27, 2022

Accepted: 8 August, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ พัฒนาการและความเป็นมาของชุมชนตลาดน้อย รวมถึงศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อนำมาสรุปถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อย ที่ได้วิเคราะห์ผ่านลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ชุมชนตลาดน้อยเป็นชุมชนการค้าเก่าแก่ที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร โดยเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานในช่วงสมัยอยุธยาจากการอพยพเข้ามาของกลุ่มชาวจีน และเริ่มมีการขยายตัวของชุมชนมากขึ้นจากการเพิ่มขึ้นของกิจกรรมการค้าบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และได้กลายเป็ย่านการค้าที่รุ่งเรืองหลังจากมีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง เป็นช่วงที่กิจกรรมการค้าเป็นไปอย่างคึกคักและดึงดูดให้ผู้คนเข้ามายังชุมชนเป็นจำนวนมาก ต่อมามีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก ส่งผลให้บทบาทของแม่น้ำลำคลองลดน้อยลง รวมถึงการขยายตัวของเมืองความเจริญเริ่มไปสู่พื้นที่อื่น และมีการเกิดขึ้นของย่านการค้าแห่งใหม่ ทำให้การค้าขายในชุมชนตลาดน้อยเริ่มถดถอยลงจนถึงปัจจุบัน หากแต่ยังคงหลงเหลือความเป็นชุมชนการค้าดั้งเดิมที่สะท้อนผ่านมรดกทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน และสามารถเป็นจุดสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืนผ่านฐานรากทางวัฒนธรรมต่อไปในอนาคตได้ ทั้งนี้ผลการศึกษาสามารถสรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อย ซึ่งปัจจัยหลักคือ ปัจจัยทางด้านกายภาพ โดยมีการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน การเปลี่ยนแปลงด้านคมนาคมที่เห็นได้ชัดมากที่สุด และปัจจัยรองคือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของชุมชนตลาดน้อยจนถึงปัจจุบัน

Abstract

This study was carried out to investigate the recognition of the history, development, and changes that occurred within the Talad-Noi community from the past to the present, with the goal of summarizing the factors influencing the change of the Talad Noi community through an analysis of its physical, economic, and social characteristics. According to the findings of the study, the Talat Noi community is one of Bangkok's most important old trading communities. During the

* นักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปทุมธานี 12121

** อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปทุมธานี 12121

* Faculty of Architecture and Planning Thammasat University, Pathum Thani, Thailand 12121

** Faculty of Architecture and Planning Thammasat University, Pathum Thani, Thailand 12121

Corresponding author E-mail: sinee97_@hotmail.com*

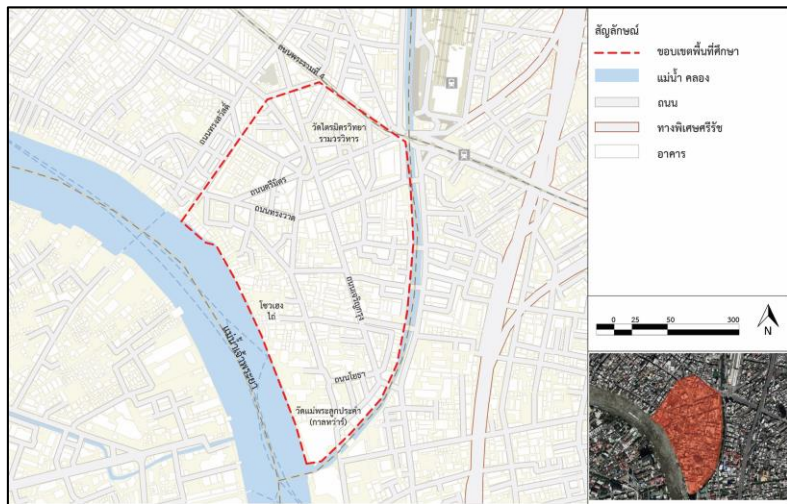
Ayutthaya period, the introduction of Chinese immigrants and settlement into the community expanded and increased trade activities along the banks of the Chao Phraya River. Following the signing of the Bowring Treaty, the Talat Noi community grew into a prosperous commercial district. It was a time when trade was very active and drew many people to the community. As transportation routes were established. Rivers and canals have later reduced the importance. This included the city's growth as well as the prosperity of neighboring communities. Until now, the emergence of a new commercial district has resulted in a deterioration of trade activities within the Talad Noi community. However, the traditional trading community still exists. This can be seen in the reflection of cultural heritage and ways of life that are still practiced today. This can also be viewed as a key point for future sustainable development through cultural foundations. The following are the study's findings. The main physical factors influencing change in the Talad Noi community are changes in settlement pattern and transportation, while the second factor is socio-economic factors that have influenced changes in various aspects of the Talad Noi community until now.

คำสำคัญ: ปัจจัย การเปลี่ยนแปลง ชุมชนตลาดน้อย

Keywords: Factors, Changes, Talad-Noi Community

บทนำ

ตลาดน้อย เป็นชุมชนการค้าเก่าแก่ที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร โดยมีจุดเริ่มต้นจากการที่กลุ่มชาวจีนอพยพเข้ามาและทำกิจกรรมการค้าบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงกลุ่มต่างชาติอย่างชาวญวน โปรตุเกส ที่มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในชุมชนตลาดน้อยเช่นเดียวกัน ชุมชนตลาดน้อยจึงมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา แสดงออกผ่านประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ รวมถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมต่างๆ ทั้งนี้เมื่อกิจการมีความรุ่งเรืองจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงและพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกส่งผลให้ชุมชนตลาดน้อยจากเดิมที่มีการเกาะกลุ่มบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาได้เกิดการขยายตัวออกไปตามเส้นทางและตรอกซอยต่างๆ มีกิจกรรมการค้าเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งการค้าภายในและส่งออกนอกประเทศ รวมถึงธุรกิจเสี่ยงงกที่เป็นกิจการสำคัญในชุมชนตลาดน้อย พื้นที่ชุมชนจึงมีความคึกคักจากผู้คนที่เข้ามาติดต่อซื้อขายสินค้าเป็นจำนวนมาก ในปัจจุบันเมื่อเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารบ้านเรือน การดำรงชีวิต ลักษณะเฉพาะของชุมชนดั้งเดิมเริ่มจางหายไป อีกทั้งการพัฒนาโครงข่ายคมนาคม โดยเฉพาะคมนาคมทางบกอย่างการตัดถนนเจริญกรุงที่ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของชุมชนตลาดน้อยอย่างรวดเร็ว และยังสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่อาจส่งผลกระทบต่อคุณค่าของชุมชนที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่สืบทอดส่งต่อกันมาของบรรพบุรุษถูกลดทอนความสำคัญลงและมีแนวโน้มจะจางหายไป ดังนั้นบทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้สามารถสรุปปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อยในแต่ละช่วงเวลาได้

ภาพที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาชุมชนตลาดน้อยและพื้นที่ต่อเนื่อง
ที่มา: Google Earth, ปรับปรุงโดยผู้วิจัย, 2565.

ทบทวนแนวคิดทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร มีความสัมพันธ์กับหลายด้าน ผู้วิจัยจึงทบทวนแนวคิดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างกรอบแนวคิด โดยเริ่มจากการศึกษาแนวคิดการตั้งถิ่นฐาน ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน รวมถึงแนวคิดเกี่ยวกับระบบกิจกรรม ระบบที่ตั้ง และการใช้พื้นที่ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

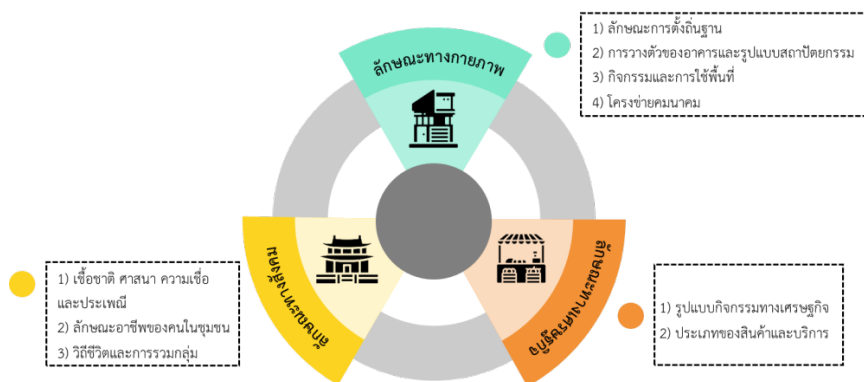
1. **การตั้งถิ่นฐาน** การตั้งถิ่นฐานเกิดจากการที่มนุษย์บุกเบิกและเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ส่วนหนึ่งส่วนใดของโลก โดยจะมีรูปแบบและขนาดของแหล่งตั้งถิ่นฐานมีความซับซ้อนต่างกันไป หน่วยของการตั้งถิ่นฐานจึงเป็นการแสดงออกซึ่งการจัดการพื้นที่ของมนุษย์ในรูปของอาคาร บ้านเรือน ถนนและการใช้ที่ดิน (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536, น. 1) ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานจึงมีส่วนประกอบที่สำคัญหลักๆ คือ คนและพื้นที่ และส่วนประกอบรองลงมา คือ การติดต่อ โดยเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเพื่อสนองความต้องการของคนกลุ่มนั้น (นำพลย์ กิจรักษณ์กุล, 2528, น. 1) การตั้งถิ่นฐานจึงเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ในอดีต จึงเน้นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทรศนะต่างๆ ที่มนุษย์เข้าครอบครองพื้นที่ รวมถึงศึกษารูปแบบการกระจายของแหล่งตั้งถิ่นฐาน สัณฐานของแหล่งตั้งถิ่นฐาน และมักจะวิเคราะห์เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับรูปแบบทางกายภาพ (Chorley and Hagget, 1967, p. 22-27; Leong and Morgan, 1975, p. 39)

2. **ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน** เมื่อมนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว จึงเกิดการรวมกลุ่มกันขึ้น เพื่อตั้งที่อยู่อาศัย โดยจะมีการเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิต ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน 3 ประการ ดังนี้ 1) ปัจจัยทางธรรมชาติ ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ อากาศ ดิน แร่ธาตุ แหล่งน้ำ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่กำหนดความเหมาะสมของการตั้งถิ่นฐานในช่วงแรกๆ และเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในการเลือกตั้งถิ่นฐาน 2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายหลังเมื่อการตั้งถิ่นฐานได้เริ่มเกิดขึ้นและผ่านระยะการตั้งตัวไปได้แล้ว หลังจากนั้นความแตกต่างในเรื่องการขยายตัวและความมั่นคงของแหล่งตั้งถิ่นฐานจะขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจและสังคมใน

ระดับท้องถิ่น จะมีการเลือกบริเวณที่ใกล้กับแหล่งวัตถุดิบ บริเวณที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม เส้นทางคมนาคมที่มีความเชื่อมต่อไปยังพื้นที่อื่นๆ นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลต่างๆ อันเกิดจากนโยบายการตัดสินใจของรัฐบาล และมีผลโดยตรงต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐานเพื่อความสะดวกสบายของประชาชนและความปลอดภัย (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536, น. 165-166) และ 3) ปัจจัยทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความเชื่อของแต่ละกลุ่มชน ได้แก่ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สถานที่ประวัติศาสตร์ สถานที่ที่เป็นประเพณีนิยม ความเชื่อต่างๆ โดยสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยในการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานที่มีความแตกต่างกัน โลกทัศน์ ความเชื่อ และความต้องการของคนในพื้นที่ จะสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ที่เชื่อมโยงไปสู่แหล่งที่ตั้งและสิ่งแวดล้อม โดยผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งมีผลต่อการกำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สังคม และวัฒนธรรมของคนในชุมชน

3. แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต กิจกรรม และการใช้พื้นที่ ระบบกิจกรรมเป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ในวิถีชีวิตและพฤติกรรมของแต่ละบุคคล ครอบครัว และสังคม สิ่งสำคัญคือระบบกิจกรรมไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากไม่มีพื้นที่ที่ใช้ทำกิจกรรมและเวลา (Rapoport Amos and Haryadi, 1977, p. 478) นอกจากนี้ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิต ระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่ทำให้เกิดเป็นกิจกรรมทางสังคม แต่นอกจากจะต้องมีการปะทะสังสรรค์กันของคนในชุมชนแล้ว ยังต้องมีการเคลื่อนไหว (Movement) เกิดขึ้นบนพื้นที่ชุมชนด้วย แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิต การทำกิจกรรมและการใช้พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กัน เริ่มจากการจำกัดความคำว่า “วัฒนธรรม” คือ สิ่งที่มีผลต่อความเชื่อ สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ สิ่งนั้นจะก่อให้เกิด โลกทัศน์ที่มนุษย์สามารถตีคุณค่าแล้วเลือกเป็นพื้นที่หรือระบบที่ตั้ง ดังนั้นพื้นที่ คือ บริเวณที่มีความสัมพันธ์กับของคนกับพื้นที่ บริเวณที่มีความเข้มข้นของกิจกรรมมากจะทำให้เกิดการเข้ามาใช้พื้นที่ได้มากขึ้นเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามการรับรู้ ความรู้สึกต่อวัฒนธรรม รวมไปถึงประสบการณ์ที่มีต่อพื้นที่ก็สามารถส่งผลให้เกิดการใช้พื้นที่ และสร้างความแตกต่าง ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะให้กับพื้นที่ได้

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าวในข้างต้นนำมาสู่การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยที่สามารถอธิบายถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อย โดยศึกษาจากพัฒนาการที่เกิดขึ้นซึ่งแบ่งตัวแปรในการศึกษาออกเป็น 3 องค์ประกอบคือ ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางเศรษฐกิจ และลักษณะทางสังคม โดยมีรายละเอียดดังนี้ 1) **ลักษณะทางกายภาพ** ได้แก่ ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน การวางตัวของอาคารและรูปแบบสถาปัตยกรรม กิจกรรมและการใช้พื้นที่ โครงข่ายคมนาคม 2) **ลักษณะทางเศรษฐกิจ** ได้แก่ รูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ประเภทของสินค้าและบริการ และ 3) **ลักษณะทางสังคม** ได้แก่ เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อและประเพณีต่างๆ ลักษณะอาชีพของคนในชุมชน วิถีชีวิตและการรวมกลุ่ม

ภาพที่ 2 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีการวิจัย เครื่องมือในการวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) เป็นการศึกษาถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อสามารถอธิบายปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อย โดยเครื่องมือที่ใช้ในการในการวิจัยคือ 1) แบบสำรวจ ผู้วิจัยได้จัดทำแผนที่ประกอบการสำรวจ (Survey mapping) เพื่อสังเกตวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชน สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ขอบเขตชุมชน รูปแบบสถาปัตยกรรม การวางตัวของอาคาร การใช้ประโยชน์ที่ดิน การใช้ประโยชน์อาคาร สภาพอาคาร และเส้นทางคมนาคมขนส่ง ตลอดจนลักษณะผังชุมชน รวมถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่สะท้อนบริบทของชุมชนทั้งด้านประวัติศาสตร์ กายภาพ สังคมและเศรษฐกิจที่สามารถสังเกตเห็นได้ 2) แบบสัมภาษณ์ มีการแบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มบุคคลสำคัญ ในการคัดเลือกกลุ่มบุคคลสำคัญของชุมชน ผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง โดยเป็นผู้ที่มีความรู้จักและเข้าใจในชุมชนเป็นอย่างดี มีการทราบเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมา พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อย เนื่องจากเป็นกลุ่มอายุที่มีความรู้ความเข้าใจในองค์ประกอบสำคัญของพื้นที่ เหตุการณ์สำคัญ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม วิถีชีวิตและมรดกทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นของชุมชน ได้แก่ ผู้อาวุโส ที่อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ผู้ดูแลสถานที่หรือเจ้าของอาคารและสถานที่สำคัญต่างๆ ในชุมชน เช่น โบสถ์คริสต์ ศาลเจ้าโบราณสถาน ฯลฯ ผู้นำชุมชนหรือกลุ่มชมรมต่างๆ ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับชุมชนตลาดน้อย และกลุ่มบุคคลทั่วไป เป็นผู้ให้ข้อมูลประเภทกลุ่มบุคคลทั่วไป เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มบุคคลทั่วไปซึ่งเป็นทั้งผู้อยู่อาศัยและผู้ที่ไม่ใช่ผู้อยู่อาศัยในชุมชนตลาดน้อย เพื่อที่จะสามารถให้ข้อมูลในเรื่องของสภาพพื้นที่ กิจกรรมในพื้นที่ วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม และ 3) แหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาที่ได้จากเอกสารทางวิชาการ หรือข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ข้อมูลประวัติศาสตร์จากเอกสารหรือบทความ รวมทั้งข้อมูลจากภาพถ่ายและแผนที่ต่างๆ เพื่อสามารถนำมาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ได้ เป็นต้น

ผลการศึกษา

การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บริเวณชุมชนตลาดน้อยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด แสดงถึงพัฒนาการของตัวเมืองและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม โดยชุมชนตลาดน้อยมีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยาที่เริ่มมีการค้าขายและตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจการค้าจนกระทั่ง พ.ศ. 2398 ที่มีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พื้นที่บริเวณชุมชนตลาดน้อยจึงมีการขยายตัวทางการค้า การนำเข้าและส่งออกสินค้า ส่งผลให้ชุมชนตลาดน้อยในช่วงเวลานี้มีความเฟื่องฟูทางการค้าเป็นอย่างมาก และในปัจจุบันกิจกรรมทางการค้าซบเซาลงจากการขยายตัวของเมืองและนโยบายการพัฒนาเมืองต่างๆ ทั้งการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก การพัฒนาย่านการค้าแห่งใหม่ เป็นต้น โดยเกณฑ์การแบ่งยุคพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อยอ้างอิงจากเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา ได้แก่ 1) ยุคเริ่มต้นของชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2398) พิจารณาจากมีการตั้งถิ่นฐานภายในชุมชนตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนทำสนธิสัญญาเบาว์ริง 2) ยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2399-พ.ศ. 2500) เป็นเวลาที่ชุมชนตลาดน้อยมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากที่สุดคือหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ธุรกิจเชิงกงเดบโตขึ้น และ 3) ยุคปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2501-พ.ศ. 2565) เป็นช่วงเวลาที่เมืองมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคที่ทันสมัยขึ้นจนถึงปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

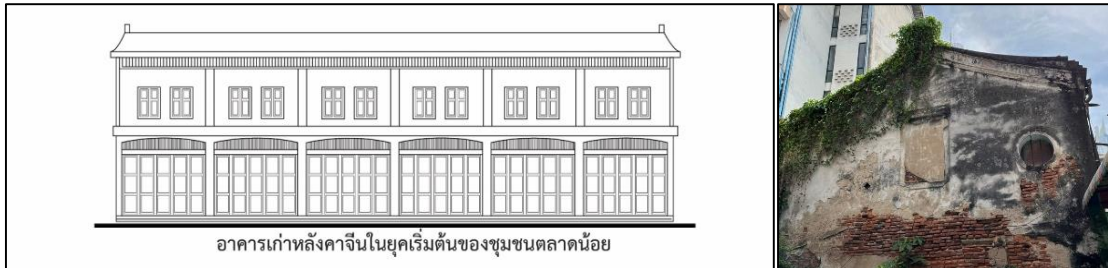
1. **ช่วงเวลาที่ 1: ยุคเริ่มต้นของชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2398)** ชุมชนตลาดน้อยมีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เป็นการค้าขายที่อาศัยเส้นทางน้ำเป็นหลักซึ่งใช้เรือในการขนส่งสินค้าจากต่างประเทศเข้าสู่เมืองหลวง สาเหตุที่ชุมชนตลาดน้อยเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานและประกอบกิจกรรมทางการค้าเกิดจากการขนส่งสินค้าจะต้องผ่านบริเวณตลาดน้อยเพื่อล่องเรือเข้าสู่ย่านการค้า ทำให้เริ่มมีพ่อค้าแม่ค้าเข้ามาจับจองพื้นที่และใช้พื้นที่บริเวณตลาดน้อยเป็นแหล่งค้าขายและพื้นที่พักอาศัยโดยเฉพาะกลุ่มชาวจีน การขนส่งสินค้าเข้าเมืองหลวงจะต้องผ่านคลองระมดซึ่งตัวคลองมีลักษณะแคบ ทำให้เรือขนส่งสินค้าใหญ่ไม่สามารถเข้าไปถึงเมืองหลวงได้ ดังนั้นจึงต้องจอดเรือเพื่อถ่ายสินค้าลงบริเวณตลาดน้อย ต่อมาในสมัยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พื้นที่บริเวณตลาดน้อยเริ่มมีบทบาททางการค้ามากขึ้นและมีกลุ่มคนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานกันเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ชื่อ “ตลาดน้อย” เป็นคำเรียกย่านตลาดการค้าแห่งใหม่ของชุมชนชาวจีนที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวของสำเพ็งลงมาทางตอนใต้ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยตลาดสำเพ็งถือเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญของกรุงเทพมหานคร และเป็นตลาดใหญ่ในย่านชุมชนชาวจีน ตลาดน้อยจึงเป็นตลาดที่มีขนาดรองลงมาซึ่งก็ได้รับความนิยมเช่นเดียว และเรียกกันในภาษาจีนแต้จิ๋วว่า “ต๊อลักเกีย” แปลเป็นภาษาไทยว่า ลูกตลาดหรือตลาดน้อย ในช่วงที่มีกลุ่มคนกรออพยพเข้ามาอยู่อาศัยภายในชุมชนตลาดน้อย บรรดาชาวจีนจะมีการอาศัยรวมกันแบบเกาะกลุ่มและพึ่งพาอาศัยกันตามภาษาถิ่นของพวกเขาของตนเป็นพื้นฐาน กลุ่มชาวจีนที่เข้ามาตั้งรกรากกลุ่มแรกคือชาวจีนฮกเกี้ยน ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนขึ้นเป็นกลุ่มแรกและได้ร่วมกันสร้าง “ศาลเจ้าโจวซือกง” ที่เป็นศาลเจ้าเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งขึ้นใน พ.ศ. 2347

1.1 ลักษณะทางกายภาพในยุคเริ่มต้น

- ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ชุมชนตลาดน้อยมีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม จึงมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน อีกทั้งยังมีความสะดวกในการเดินทางเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ติดกับริมแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นเส้นทางหลัก โดยในยุคเริ่มต้นชุมชนตลาดน้อยมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบเกาะกลุ่มหรือแบบกระจุกตัว (Clustered Settlement) ซึ่งส่วนใหญ่จะกระจุกอยู่ตามบริเวณริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง อีกทั้งหลังจากมีการขุดคลองผดุงกรุงเกษมส่งผลให้เริ่มมีการขยายตัวของชุมชนไปตามบริเวณริมคลองมากขึ้น วิธีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนตลาดน้อยจึงมีความผูกพันกับสายน้ำอย่างใกล้ชิด แม่น้ำลำคลองถือเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำอีกที่สามารถเกิดเองตามธรรมชาติและเกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่ทำการขุดเชื่อมกับแม่น้ำสายหลัก เพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำจืด การคมนาคม การเกษตร การอุปโภคและบริโภค รวมถึงพื้นที่ทำกิจกรรมการค้า จึงเป็นแหล่งที่ตั้งของอาคารที่มีการเกาะตัวกันตามริมแม่น้ำ นอกจากนี้การตั้งถิ่นฐานที่มีคนมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มยังเกิดจากความเชื่อ ประเพณี ภาษา รูปแบบกิจกรรมและพฤติกรรม (มนู วัลยะเพ็ชร , 2520, น.1) โดยเฉพาะสถาบันศาสนาและสถาบันครอบครัวที่มีอิทธิพลอย่างมากกับสมาชิกในสังคม ซึ่งชุมชนตลาดน้อยในยุคเริ่มต้นมีการอพยพเข้ามาของกลุ่มคนหลายกลุ่ม และมีการสร้างศาสนสถานไว้เป็นศูนย์กลางที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นในปัจจุบัน ได้แก่ ศาลเจ้า โบสถ์ วัด ชุมชนตลาดน้อยจึงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา

- การวางตัวของอาคารและรูปแบบสถาปัตยกรรม อาคารในชุมชนตลาดน้อยจะมีการวางตัวของอาคารเป็นแบบกลุ่มกันเช่นเดียวกับลักษณะการตั้งถิ่นฐาน โดยจะเกาะกลุ่มกันตามชาติพันธุ์ ศาสนา และความเชื่อของกลุ่มคนนั้นๆ โดยช่วงแรกอาคารที่สร้างอยู่อย่างถาวรส่วนใหญ่จะเป็นที่พักอาศัยของเสนาบดี บ้านขุนนาง ส่วนพ่อค้าแม่ค้าเข้ามาตั้งรกรากชั่วคราวจะอาศัยอยู่ตามเรือนแพหรือเรือประทุน หลังจากชุมชนเกิดการขยายตัวก็เริ่มปลูกที่อยู่อาศัยแบบถาวร ลักษณะของบ้านเรือนในยุคเริ่มต้นจะภายในชุมชนตลาดน้อยจะมีลักษณะบ้านที่แตกต่างกัน โดยจะมีบ้านของชาวไทยกับบ้านของชาวจีน ซึ่งบ้านของชาวไทยจะเป็นบ้านไม้ทั้งหลัง ตัวอาคารยกสูงมีใต้ถุนเนื่องจากช่วงแรก

จะอาศัยอยู่ตามริมแม่น้ำและลำคลอง ตัวหลังคามุงด้วยฟาง ส่วนบ้านของชาวจีนจะมีลักษณะเป็นบ้านแถวยาวมุงด้วยหลังคาจีนที่มีลักษณะโค้งเป็นเอกลักษณ์ ตัวอาคารก่ออิฐฉาบปูน อาคารส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่บริเวณริมแม่น้ำเพื่อให้มีความสะดวกในการเดินทางและเกิดการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันโดยอาศัยลำคลองเป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรม

ภาพที่ 3 ตัวอย่างรูปแบบสถาปัตยกรรมยุคเริ่มต้น

- กิจกรรมและการใช้พื้นที่ การใช้ประโยชน์พื้นที่และอาคารของชุมชนตลาดน้อยในยุคเริ่มต้นยังไม่มีหลากหลายมากนัก กิจกรรมส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาโดยเป็นการใช้ประโยชน์ที่อยู่และพาณิชยกรรม แต่เมื่อเริ่มมีการขยายตัวของชุมชนทำให้มีกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าชาวจีน ชาวญวน ชาวโปรตุเกส รวมถึงชาวไทยอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก เพื่อต้องการหาที่พักอาศัยและแหล่งงาน ทำให้ชุมชนตลาดน้อยเริ่มมีความหนาแน่นและมีการใช้ประโยชน์แบบที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรมเพิ่มขึ้น อีกทั้งกลุ่มคนที่หลากหลายเชื้อชาติที่เข้ามาอาศัยในชุมชนตลาดน้อยยังได้สร้างศาสนสถานไว้ ทำให้ชุมชนตลาดน้อยมีศาสนสถานที่สำคัญ เช่น ศาลเจ้า โบสถ์ วัด ฯลฯ ไว้เป็นสถานที่ทำพิธีกรรมต่างๆ ตามประเพณีความเชื่อของแต่ละกลุ่มเชื้อชาติ

- โครงข่ายคมนาคม ในยุคเริ่มต้นที่ยังไม่มีการพัฒนาเส้นทางการสัญจรทางบก การดำรงชีวิตของผู้คนจะให้ความสำคัญกับเส้นทางน้ำเป็นหลัก เพราะถือเป็นระบบคมนาคมที่มีความสะดวกสบายมากที่สุด เส้นทางหลักคือแม่น้ำเจ้าพระยา ยานพาหนะที่ใช้ในการเดินทางในบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาจะเป็นเรือขนาดใหญ่อย่างเรือสำเภา เรือยนต์ที่มีการนำเข้ามาและส่งออกสินค้าระหว่างไทยกับต่างประเทศ ส่วนบริเวณคลองที่มีขนาดเล็กลงมาอย่างคลองผดุงกรุงเกษมจะใช้เรือพาย เรือแจว หรือเรือประทุนเพื่อความสะดวกต่อการค้าขายและเดินทางไปยังพื้นที่ต่างๆ

1.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจในยุคเริ่มต้น

- รูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ในยุคเริ่มต้นกิจกรรมที่นอกจากการอยู่อาศัยยังมีกิจกรรมการค้า การนำเข้าและส่งออกสินค้า ประกอบกับเป็นช่วงเวลาที่ยุโรปได้ทำสนธิสัญญาการค้าเบอร์นีให้ยกเลิกผูกขาดการค้ากับต่างประเทศ จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวจีนและชาวต่างชาติเข้ามาจับสัมปทานการส่งออกสินค้าในไทยมากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่ตั้งแต่สำเพ็งจนถึงตลาดน้อยเป็นแหล่งการค้าและการส่งออกที่สำคัญ ชุมชนตลาดน้อยในช่วงเริ่มต้นระบบเศรษฐกิจส่วนใหญ่จึงครอบคลุมในด้านการค้าขายและการนำเข้า-ส่งออกสินค้าทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นหลัก โดยเฉพาะการค้าขายด้วยเรือสำเภาระหว่างไทยกับจีน นอกจากนี้บริเวณคลองผดุงกรุงเกษมที่เป็นคลองขุดใหม่เริ่มมีการนำเอาเรือสินค้าเข้ามาเป็นจำนวนมาก สินค้าส่วนใหญ่ที่นำมาขายเป็นสินค้าที่มาจากเรือสำเภาของชาวจีน มีทั้งเรือสำเภาไหหลำ เรือสำเภาฮกเกี้ยน และเรือสำเภาแต้จิ๋วที่เข้าจอดทอดสมอเรือกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ดังนั้นบริเวณชุมชนตลาดน้อยถือเป็นแหล่งการค้าและศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าจากภายในและภายนอกประเทศที่สำคัญแห่งหนึ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

- ประเภทของสินค้าและบริการ ชุมชนตลาดน้อยมีการส่งออกสินค้าและนำเข้าสินค้าทั้งบริโภคและอุปโภค สินค้าส่งออกในช่วงเวลานี้ส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าทางการเกษตรที่รับมาจากต่างจังหวัด เช่น ข้าว พริกไทย ตีบก ตะกั่ว อ้อย สมุนไพร ฯลฯ และสินค้าจำพวกของป่า เช่น งาช้าง เขาสัตว์ หนังสัตว์ชนิดต่างๆ ไม้ เครื่องเทศ ฯลฯ ในส่วนของสินค้านำเข้า เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากเหล็ก ฟืน เครื่องแก้ว ถ้วยโลหะ ฯลฯ ดังนั้นการค้าขายบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาจึงมีความหลากหลายของสินค้านานาชนิด รวมถึงบริเวณคลองผดุงกรุงเกษมที่มีร้านค้าและเรือแพสินค้าลอยขายในลำคลองต่างๆ เป็นจำนวนมาก เช่น ร้านขายผลไม้ ผักสด ร้านขายของแห้ง ร้านขายอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีงานฝีมือต่างๆ เปิดให้บริการ เช่น ร้านตัดเสื้อ ร้านตีเหล็ก ร้านเครื่องจักสาน ฯลฯ

1.3 ลักษณะทางสังคมในยุคเริ่มต้น

- เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อและประเพณี บริเวณชุมชนตลาดน้อยมีประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อที่สำคัญอยู่หลายแห่งที่เกิดขึ้นในยุคเริ่มต้น เนื่องจากกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในตลาดน้อยมีความหลากหลาย ซึ่งจะเห็นได้จากจำนวนศาสนสถานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ภายในชุมชน ทั้งศาลเจ้าโรงเกือกของจีนฮากกา ศาลเจ้าไทฮัวของจีนไหหลำ ศาลเจ้าโจวซือกงของจีนฮกเกี้ยน โบสถ์กาลหว่าร์ของชาวคริสต์ วัดพุทธมณฑลราชวรวิหารของพุทธศาสนิกชน รวมถึงวัดอุภัยราชบำรุงที่เป็นวัดของกลุ่มชาวญวนที่ตั้งอยู่ภายในชุมชนตลาดน้อยเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ด้วยความที่มีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากทำให้ตลาดน้อยได้รับอิทธิพลของศิลปะ วัฒนธรรมและประเพณีของชาวจีนที่แสดงออกในรูปแบบของศาสนสถาน สถาปัตยกรรม ลักษณะอาชีพ อาหาร รวมถึงความเชื่อต่างๆ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนตลาดน้อย

- ลักษณะอาชีพของคนในชุมชน กลุ่มคนที่อพยพเข้ามายังชุมชนตลาดน้อยในยุคเริ่มต้นมีทั้งกลุ่มชาวจีน ชาวญวน ชาวไทย ชาวโปรตุเกสเข้ามายังพื้นที่ชุมชน ส่วนใหญ่นิยมประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าแม่ค้าและแรงงานรับจ้างทั่วไป โดยหากดูแค่เฉพาะกลุ่มจีนในชุมชนตลาดน้อยมี 5 กลุ่ม ได้แก่ แต่จิ๋ว ฮกเกี้ยน ไทหลำ กวางตุ้งและฮากกา แต่ละกลุ่มจะมีบทบาทที่สำคัญทางอาชีพ มีอัตลักษณ์ทางประเพณีที่มีความโดดเด่น กลุ่มชาวจีนเหล่านี้จะเข้ามาประกอบอาชีพที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทักษะและความชำนาญของชาวจีนในแต่ละกลุ่มภาษา เช่น อาชีพค้าขาย งานฝีมือ ช่างตัดช่างไม้ เสื้อ ช่างตัดผม กรรมกรใช้แรงงาน ฯลฯ

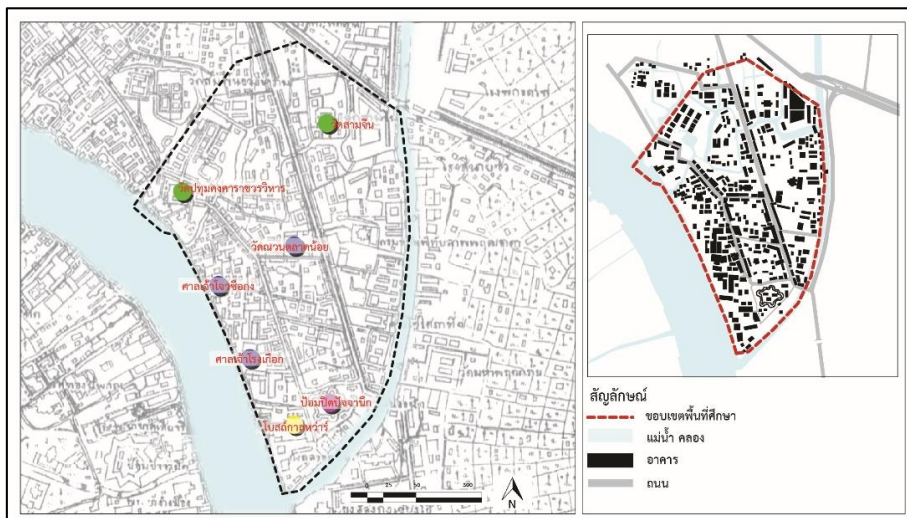
- วิถีชีวิตและการรวมกลุ่ม เนื่องจากบริเวณชุมชนตลาดน้อยมีการอพยพเข้ามาของกลุ่มคนหลากหลายเชื้อชาติ ที่ต้องการแสวงหาผลประโยชน์ทั้งในด้านการค้าขายเพื่อผลกำไรและเข้ามาปักหลักตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ การอยู่อาศัยจึงมีลักษณะบ้านเรือนเป็นแบบเกาะกลุ่มกันตามเชื้อชาติเดียวกัน ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สนับสนุนพึ่งพาอาศัยกันเปรียบเสมือนเครือญาติ เพื่อที่จะสามารถช่วยเหลือกันในต่างแดน ซึ่งภาษาที่ใช้ในการสื่อสารกันภายในกลุ่มส่วนใหญ่เป็นภาษาจีน ทั้งนี้ภายในชุมชนจะนิยมนั่งงานกับผู้หญิงไทย สาเหตุมาจากในยุคแรกๆ ของการอพยพเข้ามาของชาวจีนส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชายเข้ามาก่อน ทำให้ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยมีทั้งคนจีนแท้และคนไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

2. ช่วงเวลาที่ 2: ยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2398-พ.ศ. 2500) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) เป็นช่วงที่ชุมชนตลาดน้อยมีบทบาททางการค้ามากที่สุด เนื่องจากมีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงโดยประเทศอังกฤษได้ส่งเซอร์จอห์น เบาริง เดินทางมายังประเทศไทย หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. 2398 (กิตติwitz ชาญประโคน, 2552, น.43) ทำให้กิจกรรมการค้าเติบโตอย่างรวดเร็ว พื้นที่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเต็มไปด้วยเรือสินค้าชนิดต่างๆ เรียงรายกันตลอดริมฝั่งแม่น้ำและจอดทอดสมอยู่กลางลำน้ำเพื่อรอการขนถ่ายสินค้า นอกจากนี้ได้มีการพัฒนาทางด้านคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำเพื่อสร้างความเจริญและให้เมือง

เกิดการขยายตัว โดยการพัฒนาที่ส่งผลต่อชุมชนตลาดน้อยนอกจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น แล้ว ยังเกิดจากการขุดคลองผดุงกรุงเกษมและการสร้างถนนเจริญกรุงที่ทำให้ชุมชนชาวจีนในตลาดน้อยขยายตัวจากบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระมายังพื้นที่ด้านในมากขึ้น ชาวจีนที่ต้องการเข้ามาทำงานและสร้างฐานะจึงนิยมอพยพเข้ามาทำงานในบริเวณนี้ ประกอบกับเป็นช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างตึกแถวตามริมถนนที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้เป็นที่พักอาศัยและให้เช่าโดยเป็นตึกแถวที่ใช้ในเชิงพาณิชย์และเป็นที่อยู่อาศัย ทำให้ตลอดสองข้างทางของถนนอาคารตึกแถวเกิดขึ้นเรียงต่อกันตามแนวของถนน ด้วยการพัฒนาเหล่านี้ส่งผลให้ธุรกิจต่างๆ ในชุมชนตลาดน้อยเกิดการขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว พ่อค้าแม่ค้าทั้งชาวไทย ชาวจีน รวมถึงชาวตะวันตกเข้ามาแข่งขันในการทำกิจการต่างๆ ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ดังนี้

2.1 ลักษณะทางกายภาพในยุครุ่งเรืองทางการค้า

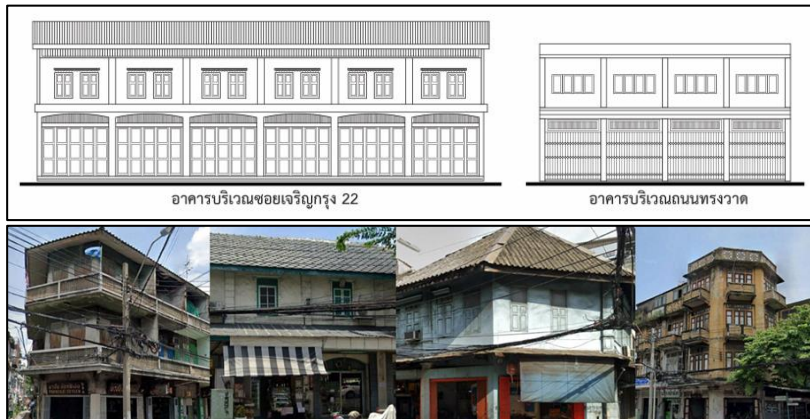
- ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากชุมชนเริ่มมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว เป็นผลจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อนหน้านี้ที่จากเดิมการตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่เป็นรูปแบบกระจุกตัวกันเป็นกลุ่ม แต่เมื่อมีการตัดถนนเข้ามาภายในชุมชนส่งผลให้เริ่มมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (Linear Settlement) เรียงตัวไปตามเส้นถนนและตรอกซอยต่างๆ ดังนั้นในยุครุ่งเรืองทางการค้าจึงเป็นช่วงที่รัฐบาลมีนโยบายในการพัฒนาประเทศอย่างกว้างขวาง ทั้งการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบกและทางน้ำ โดยเฉพาะการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบก ซึ่งมีการตัดถนนเพิ่มขึ้นหลายสายเพื่อรองรับการเติบโตทางเศรษฐกิจและความหนาแน่นของผู้คนที่เริ่มอพยพเข้ามาในเมือง โดยถนนที่เชื่อมต่อกับชุมชนตลาดน้อย ได้แก่ ถนนเจริญกรุง ถนนทรงวาด ถนนเยาวราช เป็นต้น ทั้งนี้ในการขุดคลองผดุงกรุงเกษมและการตัดถนนส่งผลให้ชุมชนตลาดน้อยเกิดการขยายตัวจากบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระมายังพื้นที่ตอนในมากขึ้น ช่วงเวลานี้จึงมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพอย่างชัดเจน

ภาพที่ 4 การตั้งถิ่นฐานในยุครุ่งเรืองทางการค้า

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร, ปรับปรุงโดยผู้วิจัย, 2565.

- การวางตัวของอาคารและรูปแบบสถาปัตยกรรม ในยุครุ่งเรืองทางการค้ามีการปรับเปลี่ยนลักษณะของอาคารแตกต่างไปจากยุคเริ่มต้นค่อนข้างมาก เนื่องด้วยในสมัยรัชกาลที่ 5 มีความต้องการพัฒนาบ้านเมืองให้มีความทันสมัยมากขึ้น จึงมีการสร้างตึกแถวตามแนวสองฝั่งถนนที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น ถนนเจริญกรุง ถนนทรงวาด ฯลฯ โดยลักษณะอาคารที่ก่อสร้างขึ้นใหม่ส่วนใหญ่เป็นอาคารชั้นเดียวและสองชั้น หลังคามีลักษณะแอ่นโค้งและปลายชายคาอาคารช่วงกลางมีหลังคาลดระดับต่อทั้งช่วงหน้าและช่วงหลัง วัสดุที่ใช้ทำหลังคาในยุคเริ่มต้นเป็นจั่วมุง กระเบื้องดินเผาต่อมาในยุครุ่งเรืองได้มีการเปลี่ยนมาใช้กระเบื้องซีเมนต์รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนแทน รูปแบบของสถาปัตยกรรมมีทั้งที่ได้รับอิทธิพลจากจีนและตะวันตกที่เป็นศิลปะแบบนีโอคลาสสิก (Neo-Classic) ทำให้อาคารในช่วงนี้มีการตกแต่งลวดลายประติมากรรม หน้าต่าง ช่องแสง ผนัง ที่มีเอกลักษณ์ อีกทั้งในช่วงต้นรัชกาลที่ 6 จนถึงช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองมีการเปลี่ยนแปลงจากอาคารระบบก่ออิฐถือปูนไปสู่อาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก นอกจากนั้นอาคารที่อยู่บริเวณหัวมุมถนนมักจะได้รับการตกแต่งให้โดดเด่นเป็นพิเศษ อาคารในลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณถนนเจริญกรุงและถนนทรงวาด

ภาพที่ 5 ตัวอย่างรูปแบบสถาปัตยกรรมยุครุ่งเรืองทางการค้า

- กิจกรรมและการใช้พื้นที่ การใช้พื้นที่ของชุมชนตลาดน้อยในยุครุ่งเรืองทางการค้าค่อนข้างมีความหลากหลายกว่ายุคเริ่มต้น เนื่องจากผู้คนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้นทำให้เกิดการทำกิจกรรมต่างๆ โดยการใช้ประโยชน์อาคารส่วนใหญ่ยังคงเป็นที่อยู่อาศัยและพาณิชย์กรรม และเริ่มมีอาคารที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชย์กรรมมากขึ้นตามเส้นถนนและตรอกซอย มีร้านค้าและตลาดเกิดขึ้นมาใหม่หลายแห่ง กิจกรรมส่วนใหญ่จากที่กระจุกตัวอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเริ่มขยายตัวมายังพื้นที่ตอนในและอยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่น ทั้งนี้ภายในชุมชนตลาดน้อยยังคงมีศาสนสถาน ได้แก่ ศาลเจ้า โบสถ์ วัดที่ดำรงอยู่ตั้งแต่สมัยยุคเริ่มต้น สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนตลาดน้อยมีความหลากหลายทางเชื้อชาติศาสนาที่ยังคงดำรงไว้กระจายไปตามพื้นที่ต่างๆ ในชุมชน

- โครงข่ายคมนาคม ลักษณะการเดินทางของยุครุ่งเรืองในช่วงแรกยังไม่แตกต่างจากยุคเริ่มต้นมากนัก เนื่องจากแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงกรุงเกษมยังคงเป็นเส้นทางหลัก แต่เมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบกส่งผลให้ถนนเริ่มมีบทบาทมากกว่าเส้นทางน้ำ เพราะเป็นการเดินทางที่สะดวกกว่าและสามารถเชื่อมต่อกับถนนเส้นอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน โดยถนนสายหลักที่สำคัญของชุมชนตลาดน้อยคือถนนเจริญกรุงซึ่งตัดผ่านบริเวณชุมชนตลาดน้อย ทำให้พื้นที่บริเวณโดยรอบมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ยังมีการพัฒนาระบบ

ขนส่งสาธารณะเป็นแบบรถรางกระแสไฟฟ้าขึ้น โดยสายแรมวงรางจากหน้าศาลเจ้าพ่อหลักเมืองอ้อมลงไปตามถนนเจริญกรุง ในการสร้างรถรางกระแสไฟฟ้าช่วงนี้ถือว่าเป็นระบบขนส่งมวลชนในเมืองประเภทสายแรก การเข้าถึงชุมชนตลาดน้อยในช่วงรุ่งเรืองทางการค้ามีการใช้ยานพาหนะที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น รถม้า รถลาก รถสามล้อ ฯลฯ อีกทั้งในปี พ.ศ. 2453 มีการสร้างศูนย์กลางคมนาคมขนาดใหญ่ที่สามารถเชื่อมต่อไปยังพื้นที่จังหวัดอื่นๆ ได้อย่างสถานีรถไฟกรุงเทพหรือสถานีหัวลำโพง ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เคียงกับตลาดน้อย ทำให้สามารถเดินทางไปยังพื้นที่ห่างไกลได้อย่างสะดวกสบาย กล่าวได้ว่าการเข้าถึงของพื้นที่บริเวณชุมชนตลาดน้อยในยุคนี้มีความสะดวกสบายกว่ายุคก่อนหน้านี้เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มโอกาสและดึงดูดคนภายนอกเข้ามาในพื้นที่อีกด้วย

2.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจในยุครุ่งเรืองทางการค้า

- รูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เป็นยุคที่เศรษฐกิจมีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่าในยุคเริ่มต้น โดยกิจกรรมส่วนใหญ่ยังคงเป็นการค้าขายที่มีการกระจายการเติบโตเพิ่มขึ้น เนื่องจากชุมชนตลาดน้อยมีความเหมาะสมทางด้านทำเลที่ตั้งที่อยู่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงกรุงเกษมซึ่งเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญ ส่งผลให้เพิ่มศักยภาพทางการค้าของชุมชนตลาดน้อยให้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจในประเทศไทยคือการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 4 ส่งผลให้เกิดการติดต่อการค้าขายกับต่างชาติเพิ่มขึ้นและเติบโตอย่างรวดเร็ว พื้นที่บริเวณตลาดน้อยจึงกลายเป็นศูนย์กลางการนำเข้าและส่งออกสินค้าที่สำคัญระดับประเทศ อีกทั้งมีแรงงานจีนอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากพื้นที่ในชุมชนตลาดน้อยเต็มไปด้วยตึกแถวที่ทำกิจกรรมการค้ารวมถึงโรงงานต่างๆ จึงเป็นพื้นที่ที่มีความหนาแน่นเช่นเดียวกับย่านสำเพ็งสำเพ็ง โดยการค้าในชุมชนตลาดน้อยนายทุนสำคัญยังคงเป็นกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาอาศัยตั้งแต่ยุคเริ่มต้นจนสามารถสร้างกิจการของตนเองได้ โดยบุคคลที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจในชุมชนตลาดน้อยในยุครุ่งเรืองคือ “เจ้าสัวสอน” มีการทำธุรกิจปลูกตึกแถว โรงเรือนและตลาดให้เช่า ทั้งนี้ยังมีกิจการทำเรือเพื่อทำการค้าชื่อ “ท่าเรือโปแสง” ใช้สำหรับเป็นท่าขึ้นลงสินค้าประเภทสมุนไพรที่นำมาจากภาคใต้ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงกรุงเกษมจึงมีความหนาแน่นไปด้วยเรือสินค้าชนิดต่างๆ ทั้งเรือสำเภา เรือใบ เรือแพ เรือกำปั่น และเรือกลไฟที่เข้ามาค้าขายกันอย่างคึกคัก

- ประเภทสินค้าและบริการ ชุมชนตลาดน้อยในยุครุ่งเรืองยังคงเป็นแหล่งขนส่งสินค้าทางน้ำที่มีความสำคัญเหมือนในยุคเริ่มต้น สินค้าที่ทำการส่งออกยังคงเป็นสินค้าทางการเกษตร เช่น ข้าว ข้าวโพด พริก พืชผลสมุนไพร ยางพารา ของป่า แร่ธาตุ ฯลฯ ซึ่งจะกระจุกตัวอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงกรุงเกษม สินค้าส่วนใหญ่ที่หาซื้อได้ภายในชุมชนตลาดน้อยมีทั้งเครื่องอุปโภคและบริโภค ได้แก่ ถ้วยโอ้อา อาหารสด อาหารแห้ง ผ้าแพรพรรณ เครื่องประดับ เครื่องมือต่างๆ เช่น เครื่องมือที่ทำจากเหล็ก เครื่องยนต์ โดยเป็นสินค้าที่หาซื้อได้ทั้งในรูปแบบการค้าปลีกและค้าส่ง ในยุครุ่งเรืองทางการค้านอกจากการค้าขายแล้วยังมีการเปิดธุรกิจบริการ เช่น ร้านตัดผม ร้านตีเหล็ก ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า ฯลฯ และโรงงานต่างๆ มากมาย ที่มีทั้งโรงงานอุตสาหกรรม โกดังเก็บสินค้าเกิดขึ้นส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่บริเวณถนนเจริญกรุงและถนนทรงวาด

2.3 ลักษณะทางสังคมในยุครุ่งเรืองทางการค้า

- เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อและประเพณี ชุมชนตลาดน้อยในช่วงรุ่งเรืองทางการค้ายังคงมีการอพยพของกลุ่มชาวจีนเข้ามาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จึงมีวัฒนธรรมของชาวจีนที่ได้สืบสานไว้ตั้งแต่ยุคเริ่มต้นอย่างการสร้างศาลเจ้าต่างๆ รวมถึงประเพณี ความเชื่อ ยังคงได้รับอิทธิพลจากจีนเป็นหลัก ทั้งนี้ด้วยความที่ชุมชนตลาดน้อยมีความหลากหลายทั้งทางเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ เมื่อเกิดการหลั่งไหลเพิ่มขึ้นของผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่น ส่งผลให้เกิดการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม ศาสนา โดยเฉพาะบริเวณโบสถ์กาลหว่าร์เป็นบริเวณ

ที่ชาวโปรตุเกสอาศัยอยู่ร่วมกัน มีกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลโดยเฉพาะชาวจีนแต้จิ๋วที่อพยพเข้ามาใหม่ เป็นกลุ่มคนที่เข้ามาเติมพื้นที่ที่อยู่อาศัยบริเวณโบสถ์กาลหว่าร์ให้มีหนาแน่นขึ้นและมีความเป็นวัดคริสต์ตั้งขึ้น ซึ่งภายหลังได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพ่อค้าคริสตังจีนที่ได้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำในธุรกิจการค้าระหว่างประเทศที่กำลังรุ่งเรือง ส่งผลให้โบสถ์กาลหว่าร์ได้กลายเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายชาวจีนแต้จิ๋วขนาดใหญ่ มีการจัดการเรียนการสอนภาษาจีนแต้จิ๋วให้กับคณะบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เตรียมจะเดินทางไปเผยแผ่ศาสนาคริสต์ตามชุมชนชาวจีน จากความสำเร็จในการมีเครือข่ายคริสตังจีนที่กว้างและเข้มแข็งขึ้นได้นำไปสู่การพัฒนาก่อสร้าง “โบสถ์กาลหว่าร์หลังที่สาม” (หลังปัจจุบัน) ขึ้นชุมชนตลาดน้อยจึงถือเป็นศูนย์กลางของชาวคริสตังจีนที่สำคัญแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร

- ลักษณะอาชีพของคนในชุมชน กลุ่มอาชีพหลักในชุมชนตลาดน้อย ได้แก่ พ่อค้า นักธุรกิจและผู้ใช้แรงงานชาวจีน ภายในชุมชนตลาดน้อยมีทั้งร้านตีเหล็ก โรงกลึง ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า โรงงานทอผ้า ร้านขายเครื่องกระดาษในพิธีไหว้เจ้า ร้านค้าขายอาหารประเภทต่างๆ ทั้งในตลาดและตามตรอกซอยที่มีอยู่ทั่วไป อีกทั้งยังมีกลุ่มช่างฝีมือซึ่งถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก มีกลุ่มอาชีพตีเหล็กและทำอุปกรณ์ที่ใช้เหล็กเป็นส่วนประกอบ โดยธุรกิจการตีเหล็กเริ่มจากช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากชุมชนตลาดน้อยอยู่ใกล้กับสถานีรถไฟหัวลำโพงที่ในเวลานั้นใช้เป็นสถานที่ที่ลำเลียงยุทธภัณฑ์ของกองทัพญี่ปุ่น เพราะฉะนั้นเครื่องยนต์กลไกอะไหล่อุปกรณ์ต่างๆ จึงถูกรวบรวมมาไว้ใกล้ๆ สถานีหัวลำโพง นั่นคือชุมชนตลาดน้อย ในเวลาต่อมา ก็เริ่มมีการนำอุปกรณ์เหล่านั้นมาจำหน่าย ดัดแปลงและวางขายกัน ในบริเวณรอบๆ ศาลเจ้าเชียงกง ทำให้พ่อพุดถึงย่านเชียงกงจึงเป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นย่านการค้าอะไหล่เก่า (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท, 2550)

- วิถีชีวิตและการรวมกลุ่ม การดำรงชีวิตของคนในชุมชนตลาดน้อยมีการเปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อน ที่ส่วนใหญ่การมีปฏิสัมพันธ์รวมตัวกันจะเกิดขึ้นบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาหรือริมคลองผดุงกรุงเกษม แต่เมื่อเมืองเกิดการพัฒนามีการตัดถนนเจริญกรุงผ่านชุมชนทำให้ผู้คนทยอยมาตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่ตอนในมากขึ้น กิจกรรมที่ส่วนใหญ่เกิดขึ้นบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาก็เปลี่ยนมาเป็นริมถนน ตามตรอกซอยต่างๆ และเริ่มมีปฏิสัมพันธ์พบปะพูดคุยกันภายในชุมชนมากขึ้น เนื่องจากบริเวณชุมชนตลาดน้อยมีจำนวนของแหล่งการค้ารวมถึงโรงงานต่างๆ ในพื้นที่จึงมีสถานที่เริงรมย์ เช่น โรงน้ำชา โรงฝิ่น โรงเตี๊ยม โรงบ่อน ฯลฯ เพื่อให้ผู้คนในตลาดน้อยโดยเฉพาะกลุ่มแรงงานมีสถานที่พบปะสังสรรค์และพักผ่อนหย่อนใจหลังเลิกงาน

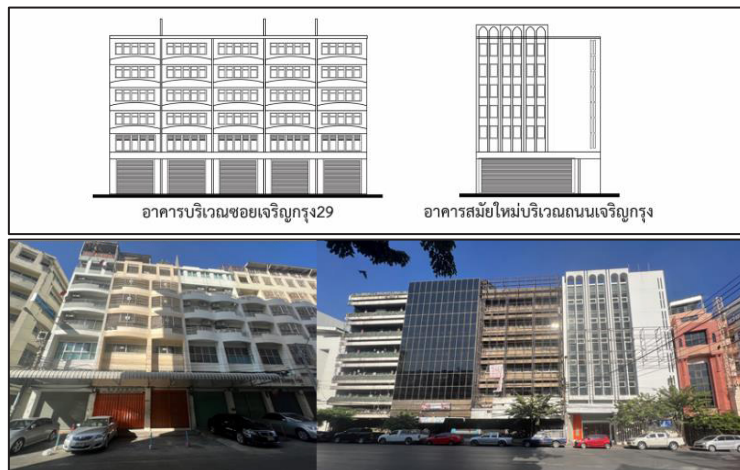
3. ช่วงเวลาที่ 3: ยุคปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2501- พ.ศ. 2565) หลังจากที่มีรัฐดำเนินการจัดรูปการบริหารและการปกครองกรุงเทพฯ แบบใหม่ในปี พ.ศ. 2515 ส่งผลให้ตลาดน้อยมีฐานะเป็นแขวงหนึ่งในสามแขวงของเขต สัมพันธวงศ์และได้มีการสร้าง “ที่ว่าการเขตสัมพันธวงศ์” ขึ้นมาเป็นอาคารสมัยใหม่ 5 ชั้น เพื่อใช้เป็นสถานที่ติดต่อราชการต่างๆ ต่อมาบริเวณชุมชนตลาดน้อยเริ่มมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลงไปจากยุครุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนตลาดน้อย โดยเฉพาะในด้านของเศรษฐกิจคือการย้ายการขนส่งสินค้าไปแหล่งอื่นอย่างท่าเรือกรุงเทพ (ท่าเรือคลองเตย) ส่งผลให้การนำเข้าและส่งออกสินค้าภายในชุมชนตลาดน้อยจึงลดลงและหายไปที่สุดในที่สุด อีกทั้งการค้าขายยังซบเซาลง หากแต่ชุมชนตลาดน้อยยังมีมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าเหลืออยู่ ทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมโบราณ ศาสนสถานที่สะท้อนถึงความเชื่อของผู้คนในอดีต ความหลากหลายของเชื้อชาติ ประเพณีวัฒนธรรม รวมถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่บางส่วนยังคงความดั้งเดิมของรากเหง้าตนเองไว้ ดังนั้นชุมชนตลาดน้อยจึงเป็นพื้นที่บริเวณตลาดเก่าที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร จึงมีหน่วยงานต่างๆ รวมถึงผู้คนในชุมชนตลาดน้อยที่ให้ความร่วมมือในการฟื้นฟูชุมชนให้กลับมาคึกคักอีกครั้ง โดยตลาดน้อยกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ มีการปรับปรุงพื้นที่อาคารเก่า รวมถึงตามตรอกซอยต่างๆ

เพื่อบอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ให้ผู้คนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยเห็นถึงคุณค่าและช่วยกันอนุรักษ์พื้นที่แห่งนี้ไว้ในอนาคต ชุมชนตลาดน้อยในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก ทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.1 ลักษณะทางกายภาพในยุคปัจจุบัน

- ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน เนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาเมืองต่างๆ รวมถึงการตัดถนนต่างๆ ส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานของชุมชนตลาดน้อยมีการเปลี่ยนแปลงไปจากยุครุ่งเรืองทางการค้า โดยรูปแบบการตั้งถิ่นฐานภายในชุมชนเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวตามเส้นถนน (Linear Settlement) แทบทั้งสิ้น เนื่องจากมีสิ่งปลูกสร้างจำพวกตึกแถวหนาแน่นเต็มพื้นที่ตลอดทั้งเส้นถนนและตรอกซอยต่างๆ รวมถึงบริเวณริมคลองผดุงกรุงเกษมที่มีตึกแถวเรียงรายตลอดลำคลอง โดยในปัจจุบันหากมีความจำเป็นที่จะสร้างอาคารใหม่เพิ่มขึ้นจะใช้วิธีการทุบอาคารเดิมออกเนื่องจากพื้นที่มีอยู่อย่างจำกัด สิ่งปลูกสร้างภายในชุมชนตลาดน้อยส่วนใหญ่เป็นตึกแถวแบบรวมกลุ่ม ที่มีการก่อสร้างในเวลาเดียวกันหรือใกล้เคียงกันมากกว่า 1 ชุดขึ้นไป มักมีรูปแบบเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน

- การวางตัวของอาคารและรูปแบบสถาปัตยกรรม การวางตัวของอาคารในยุคปัจจุบันจะวางตัวตามลักษณะการตั้งถิ่นฐานคือเรียงแนวยาวตามเส้นถนน ตรอกซอย รวมถึงริมคลองต่างๆ เพื่อให้เกิดความสะดวกในการเข้าถึง โดยในปัจจุบันมีทั้งอาคารเก่าที่สร้างตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นมีอายุมากกว่า 200 ปี ที่ยังคงรักษาไว้อยู่ และอาคารสมัยใหม่ที่เพิ่งถูกสร้างในยุคปัจจุบันซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นอาคารตึกแถวเป็นรูปแบบอาคารที่พบได้มากที่สุดในชุมชนตลาดน้อย มีลักษณะโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก มีรูปแบบสมัยใหม่และสีสันสดใส คูหาหนึ่งกว้างประมาณ 3-3.5 เมตร เดิมจากที่ตัวอาคารในยุครุ่งเรืองมีการมุงหลังคากระเบื้องในยุคปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นดาดฟ้า อีกทั้งยังมีการใช้ลูกกรงเหล็กดัดลวดลายต่างๆ ตกแต่งพื้นที่บริเวณหน้าอาคาร วัสดุที่ใช้ในการทำประตูมีทั้งประตูเหล็กและประตูกระจก ความสูงของอาคารอยู่ที่ 3-6 ชั้น นอกจากนี้ยังมีอาคารขนาดใหญ่ เช่น อาคารสำนักงาน ห้างสรรพสินค้า โรงแรม โรงงานและบริษัทต่างๆ ฯลฯ เกิดขึ้นใหม่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณทางฝั่งขวาของถนนเจริญกรุง ส่วนบริเวณฝั่งซ้ายของถนนเจริญกรุงอาคารส่วนใหญ่เป็นอาคารเก่า บางส่วนถูกปล่อยทิ้งร้างทรุดโทรม

ภาพที่ 6 ตัวอย่างรูปแบบสถาปัตยกรรมยุคปัจจุบัน

- กิจกรรมและการใช้พื้นที่ จากการสำรวจพื้นที่พบว่ากิจกรรมและการใช้พื้นที่ของชุมชนตลาดน้อยในปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์ประเภทที่อยู่อาศัยมีมากที่สุด รองลงมาเป็นที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชยกรรม เนื่องจากอาคารที่เกิดขึ้นในชุมชนตลาดน้อยส่วนใหญ่เป็นตึกแถวเรียงตัวตามเส้นทางซึ่งเอื้อต่อการทำกิจกรรมทางการค้าและการพักอาศัย สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจากยุครุ่งเรืองที่กิจกรรมการค้าที่มีการกระจุกตัวอยู่บริเวณริมแม่น้ำและลำคลองที่มีการค้าขายตามท่าเรือต่างๆ แต่เมื่อมีการสร้างท่าเรือกรุงเทพซึ่งเป็นท่าเรือการค้าสำหรับนำเข้าและส่งออกสินค้าขนาดใหญ่ ส่งผลให้กิจกรรมการค้าในชุมชนตลาดน้อยซบเซาลงอย่างต่อเนื่อง ทำให้ในยุคปัจจุบันกิจกรรมและการใช้พื้นที่ได้เปลี่ยนมาอยู่ริมฝั่งถนนแทน นอกจากนี้ยังมีระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่ครบครันทั้งพื้นที่ในส่วนราชการอย่างสำนักงานเขตสัมพันธวงศ์และกรมเจ้าท่า สถานศึกษาที่มีทั้งระดับประถมจนถึงหลักสูตรอาชีวศึกษา รวมถึงศาสนสถานที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่เป็นหลักฐานที่แสดงถึงรากเหง้าดั้งเดิมของคนในชุมชนตลาดน้อยได้เป็นอย่างดี อีกทั้งจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (Covid-19) ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมและการใช้พื้นที่ภายในชุมชนตลาดน้อยเป็นอย่างมาก กิจกรรมที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือพาณิชยกรรมที่การค้าขายมีจำนวนลดลง ผู้คนที่เข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่ลดน้อยลงส่งผลให้กิจกรรมในชุมชนตลาดน้อยมีเพียงแค่การอยู่อาศัยและการค้าขายอยู่ประปราย

- โครงข่ายคมนาคม มีการเปลี่ยนแปลงอย่างยุคเริ่มต้นและยุครุ่งเรืองอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากการคมนาคมที่พึ่งพาแม่น้ำลำคลองเป็นหลัก ในยุคปัจจุบันได้มีการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบกส่งผลให้การเดินทางบนท้องถนนมีความสะดวกรวดเร็ว ผู้คนหันไปใช้รถยนต์และขนส่งสาธารณะ คลองผดุงกรุงเกษมไม่ถูกใช้งานเป็นเส้นทางสัญจรอีกต่อไปเนื่องจากเรือไม่สามารถเข้าถึงได้เพราะตัวคลองถูกตัดขาดการเชื่อมต่อ โดยถนนสายหลักที่พิจารณาจากการใช้ถนนบริเวณชุมชนตลาดน้อยได้แก่ ถนนเจริญกรุง พระรามที่ 4 ถนนสายรอง ได้แก่ถนนทรงวาด ถนนตรีมิตร และภายในพื้นที่มีซอยย่อยต่างๆ เช่น ซอยวานิช 2 ซอยเจริญกรุง 20 ซอยเจริญกรุง 22 ตรอกตัน ฯลฯ จึงทำให้เกิดเส้นทางการเชื่อมต่อภายในชุมชนหลายจุด นอกจากนี้ยังมีระบบขนส่งสาธารณะที่ให้บริการทั้งรถประจำทางรวมถึงระบบรางอย่างรถไฟฟ้าฟ้ามหานคร (รถไฟฟ้าใต้ดิน MRT) ที่สามารถเดินทางมายังชุมชนตลาดน้อยได้ โดยสถานีตั้งอยู่ที่หน้าสถานีหัวลำโพงซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับบริเวณชุมชนตลาดน้อย ส่วนเส้นทางน้ำในปัจจุบันจะเป็นเรือโดยสารประจำทาง เรือด่วนเจ้าพระยา และเรือข้ามฟากให้บริการอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งท่าเรือหลักที่ใกล้และง่ายต่อการเข้าถึงพื้นที่ตลาดน้อย คือ ท่าเรือสี่พระยา ท่าสวัสดิ์ และเรือกรมเจ้าท่า ด้วยความหลากหลายของการเดินทางและความสะดวกในการเข้าถึงพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย สามารถดึงดูดผู้คนจากภายนอกให้เข้ามายังชุมชนและส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมต่างๆ มากมาย

3.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจในยุคปัจจุบัน

- รูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ปัจจุบันการค้าขายภายในชุมชนตลาดน้อยซบเซาลงจากยุครุ่งเรืองทางการค้าเป็นอย่างมาก แต่ยังคงมีการประกอบกิจกรรมทางการค้าและบริการให้เห็นในพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ริมถนน โดยบริเวณถนนเจริญกรุงซึ่งเป็นถนนสายหลักที่สำคัญของชุมชนจะมีความหลากหลายทางเศรษฐกิจมากที่สุด มีทั้งการค้าขาย การบริการ บริษัทห้างหุ้นส่วนต่างๆ ส่วนบริเวณถนนทรงวาดและถนนตรีมิตรจะเป็นที่ตั้งของบริษัทและอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ในส่วนของซอยวานิช 2 ส่วนใหญ่เป็นธุรกิจเชิงกงและร้านอาหาร ทั้งนี้ในปัจจุบันจากสถานการณ์ของโลกกำลังประสบปัญหาการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (Covid-19) ซึ่งได้รับผลกระทบเป็นวงกว้างทั่วโลก ส่งผลให้รัฐบาลต้องเข้มมาตรการที่เข้มข้นเพื่อควบคุมการระบาดได้เริ่มใช้มาตรการล็อกดาวน์เพื่อควบคุมการระบาดของเชื้อไวรัส โดยห้ามให้เข้าไปในพื้นที่เสี่ยงหรือสถานที่ที่มีความเสี่ยงในการระบาด

ของเชื้อไวรัสและทำการปิดสถานที่เสี่ยงที่สามารถเกิดการรวมตัวกัน เช่น ร้านอาหาร ศูนย์การค้า โรงแรม ตลาด สถานบริการ สวนสาธารณะ ฯลฯ ส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยหยุดชะงัก รวมถึงชุมชนตลาดน้อยกิจกรรมการค้า ธุรกิจบริการ และโรงงานต่างๆ ที่กำลังเริ่มฟื้นตัวกลับมาได้มีการปิดตัวชั่วคราว จึงกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อยเป็นยุคที่ซบเซามากที่สุดตั้งแต่มีมา

- ประเภทสินค้าและบริการ การค้าขายในชุมชนตลาดน้อยสินค้าส่วนใหญ่มีทั้งอุปโภคและบริโภคในชีวิตประจำวัน ได้แก่ อาหารสด อาหารสำเร็จรูป ยารักษาโรค เสื้อผ้า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกิจการดั้งเดิมที่เปิดอยู่ เช่น ร้านขายอาหารจีน ร้านทำหมอนและเบาะไหว้เจ้า ฯลฯ รวมถึงกิจการตีเหล็กอย่างเชิงกงที่ยังคงสืบทอดมาให้เห็นในปัจจุบัน บริเวณริมถนนเจริญกรุงส่วนใหญ่เป็นร้านค้าขายปลีก-ส่ง ร้านอุปกรณ์เครื่องมือช่าง ทางด้านถนนทรงวาดและถนนเจริญกรุงฝั่งขวาจนถึงคลองผดุงกรุงเกษมส่วนใหญ่จะเป็นโรงงานอุตสาหกรรมและบริษัทต่างๆ และธุรกิจเชิงกงเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีธุรกิจบริการ เช่น โฮสเทล ร้านตัดผม ร้านซักรีด ร้านนวดแผนไทย ฯลฯ ที่เปิดให้บริการแก่คนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง ทั้งนี้จากสถานการณ์การแพร่ของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (Covid-19) ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเภทของสินค้าและบริการ อย่างร้านอาหารเริ่มมีการปรับตัวไม่ให้นั่งทานในร้านแต่จะมีการจัดส่งให้กับผู้ซื้อถึงที่พักอาศัยเอง อีกทั้งยังเริ่มมีการขายสินค้าประเภทวัสดุอุปกรณ์การแพทย์ เช่น หน้ากากอนามัย สเปรย์แอลกอฮอล์ ฯลฯ กระจายตัวไปตามพื้นที่ต่างๆ ของชุมชนอยู่เป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงความพยายามของคนในชุมชนที่มีวิธีการปรับตัวต่อสถานการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้น

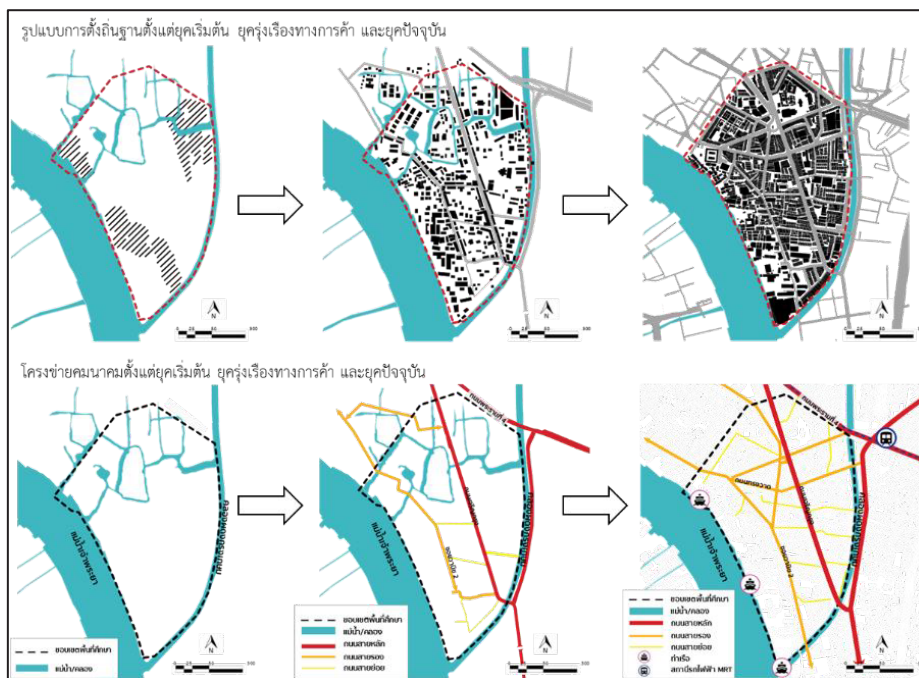
3.3 ลักษณะทางสังคมในยุคปัจจุบัน

- เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อและประเพณี แม้ในปัจจุบันชุมชนตลาดน้อยจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต แต่บทบาทของชาวจีนในตลาดน้อยยังคงมีความสำคัญต่อชุมชนจนถึงปัจจุบัน มีการธำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญไว้ได้ จะเห็นได้จากมีการจัดกิจกรรมเทศกาลงานประเพณีของชาวจีนกลุ่มต่างๆ ที่ยังคงได้รับการถือปฏิบัติสืบต่อกัน เช่น งานประเพณีไหว้เต้าในเทศกาลง่วนเซียว งานทิ้งกระจาดในวันสารทจีนและงานแห่เทพเจ้าในเทศกาลกินเจของศาลเจ้าโจวซือกง การทำบ๊ะจ่างทุกตรอกซอยในเทศกาลตรุษหงวง

- ลักษณะอาชีพของคนในชุมชน การประกอบอาชีพของคนในชุมชนตลาดน้อยส่วนใหญ่ยังคงเป็นอาชีพค้าขาย อาชีพดั้งเดิมอย่างอาชีพเย็บเบาะรองนั่งและหมอน อาชีพช่างตีเหล็ก รวมถึงร้านอาหารต่างๆ ที่ส่วนใหญ่จะเป็นคนรุ่นก่อนที่มีอายุมากกว่า 40 ปี ที่ยังคงทำมาหากินมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนคนรุ่นใหม่ที่เป็นรุ่นลูกหลานในชุมชนตลาดน้อยส่วนใหญ่จะไม่ได้ประกอบอาชีพเดิมของบรรพบุรุษ แต่เปลี่ยนไปทำงานในบริษัท โรงงานต่างๆ แทน ทั้งนี้ยังมีอาชีพใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น พนักงานในร้านอาหาร คาเฟ่ โฮสเทลต่างๆ รวมถึงไกด์นำเที่ยวภายในชุมชน ฯลฯ

- วิถีชีวิตและการรวมกลุ่ม เมื่อความเจริญด้านเศรษฐกิจของชุมชนตลาดน้อยลดลง ทำให้เกิดการอพยพออกไปอยู่พื้นที่อื่นมากขึ้น อีกทั้งยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงไปสังคมแรงงานของชุมชนตลาดน้อยในยุครุ่งเรืองทางการค้าได้กลายเป็นสังคมผู้สูงอายุแทน กิจการดั้งเดิมบางส่วนถูกปิดตัวลงซึ่งไม่มีกิจการเท่านั้นที่ลูกหลานกลับมาสืบสานต่อ จึงเป็นเหตุให้พื้นที่เกิดความเงียบเหงาและซบเซาลง หากแต่ในด้านความสัมพันธ์ผู้คนในชุมชนตลาดน้อยยังคงช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เนื่องจากคนในพื้นที่ส่วนใหญ่รู้จักกันอยู่แล้ว อีกทั้งยังมีการรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีสำคัญต่างๆ ที่ถึงแม้ในปัจจุบันจากการแพร่ของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (Covid-19) จะทำให้ผู้คนไม่สะดวกในการทำกิจกรรมร่วมกันได้ หากแต่ก็ยังคงมีการจัดงานประเพณีต่างๆ ตามเดิมและมีการเพิ่มมาตรการให้มีจุดคัดกรองเพื่อสร้างความปลอดภัยแก่ผู้คนที่เข้าร่วมงาน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ยังสามารถรักษาให้คงอยู่ในปัจจุบัน

จากพัฒนาการในยุคสมัยต่างๆ สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนตลาดน้อยมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก โดยเริ่มตั้งแต่ยุคเริ่มต้นที่กลุ่มชาวจีน ชาวยุวน และชาวโปรตุเกสอพยพเข้ามาจนเกิดเป็นชุมชนการค้าขึ้นมา โดยปัจจัยที่ทำให้ผู้คนอพยพเข้ามายังพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยมาจากการที่ผู้คนต่างต้องการแสวงหาแหล่งงานและที่อยู่อาศัย อีกทั้งพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยยังเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่เอื้อต่อการทำกิจกรรมการค้าที่สามารถเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายสินค้าจากเรือสำเภาขนาดใหญ่ทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ นำมาสู่การรุ่งเรืองทางการค้าเป็นช่วงที่มีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษส่งผลให้การค้าขายบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยามีความคึกคักมากขึ้น เมื่อเมืองมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นทำให้เกิดการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกโดยเฉพาะการสร้างถนนเจริญกรุงส่งผลให้มีการขยายการใช้พื้นที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยามาอยู่ตามถนนสายหลักและตรอกซอยต่างๆ มากขึ้น ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดของชุมชนตลาดน้อยจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ ทั้งรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การใช้พื้นที่ และโครงข่ายคมนาคมต่างๆ (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพตั้งแต่ยุคเริ่มต้น ยุครุ่งเรือง และยุคปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย

ตารางที่ 1 สรุปพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2399- พ.ศ. 2565)

ช่วงเวลา ประเด็น	ช่วงที่ 1: ยุคเริ่มต้นของชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2310-พ.ศ.2398)	ช่วงที่ 2: ยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชน ตลาด น้อย (พ.ศ. 2398-พ.ศ.2500)	ช่วงที่ 3: ยุคปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2500-พ.ศ.2565)
ลักษณะทางกายภาพ	- การตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกระจุกตัวตามริม แม่น้ำ (Clustered Settlement) - ลักษณะอาคารเป็นบ้านไม้ หลังคามุงด้วย ฟาง และเป็นบ้านแถวยาวมุงด้วยหลังคาจีน - การใช้พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพาณิชยกรรมและ ที่อยู่อาศัย - การเข้าถึงพื้นที่เดินทางด้วยเรือเป็นหลัก	- การตั้งถิ่นฐานเริ่มเป็นรูปแบบแนวยาวตาม เส้นทาง (Linear Settlement) - ลักษณะอาคารเป็นตึกแถว เริ่มมีการใช้ คอนกรีตเสริมเหล็ก - การใช้พื้นที่ยังคงเป็นพาณิชยกรรมมากที่สุด รองลงมาคือการอยู่อาศัย - การเข้าถึงพื้นที่เปลี่ยนมาเป็นการสัญจรทางบก	- การตั้งถิ่นฐานเปลี่ยนแปลงมาเป็นแบบแนว ยาวตามเส้นทาง (Linear Settlement) - ลักษณะอาคารส่วนใหญ่เป็นตึกแถว มีรูปแบบสมัยใหม่ - การใช้พื้นที่เป็นที่อยู่อาศัยมากที่สุด รองลงมา เป็นที่อยู่อาศัยเชิงพาณิชยกรรม - การเข้าถึงพื้นที่เป็นการสัญจรทางบก ทั้งหมด
ลักษณะทางเศรษฐกิจ	- กิจกรรมการค้ากระจุกตัวอยู่บริเวณริม แม่น้ำเจ้าพระยา - การส่งออกสินค้าและนำเข้าสินค้าใช้เรือ สำเภาเป็นหลัก - สินค้าส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรมและของป่า	- กิจกรรมการค้าขายตัวมายังบริเวณเส้นทาง และลำคลองมากขึ้น - การส่งออกสินค้าและนำเข้าสินค้าใช้เรือกล ไฟแทนเรือสำเภา และเริ่มมีการใช้รถยนต์ส่ง สินค้า - สินค้าส่วนใหญ่มีทั้งอุปโภคและบริโภค	- กิจกรรมการค้าส่วนใหญ่กระจุกตัวตามเส้น ถนนสายหลักอย่างถนนเจริญกรุง - การส่งออกสินค้าและนำเข้าสินค้าในพื้นที่ลด ลง เหลือเพียงกิจการที่เกิดขึ้นภายในชุมชน - มีสินค้าอุปโภคบริโภค รวมถึงการให้บริการ ต่างๆ
ลักษณะทางสังคม	- มีประเพณี วัฒนธรรมความเชื่อที่ หลากหลาย - การประกอบอาชีพในยุคเริ่มต้นส่วนใหญ่ เป็นกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าและกลุ่มแรงงาน - การรวมกลุ่มกันมักเกิดจากหมู่อาชีพ เดียวกันหรือจับกลุ่มตามเชื้อชาติเดียวกัน	- มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมที่ต่างกันให้ สามารถอาศัยอยู่ร่วมกันได้ อย่างคริสตังจีน - มีความหลากหลายทางอาชีพมากขึ้น ทั้งอาชีพ ค้าขาย และกลุ่มงานฝีมือต่างๆ - เริ่มมีการรวมกลุ่มกันตามสถานที่เจริญรุ่ง เช่น โรงน้ำชา โรงพิมพ์ โรงดิน โรงบ่อน ฯลฯ	- ประเพณี วัฒนธรรมความเชื่อสืบทอดมา จนถึงปัจจุบัน - การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ยังคงเป็นอาชีพ ค้าขายและธุรกิจเชิงสังคม - มีการรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมทางศาสนา และประเพณีสำคัญต่างๆ

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัยของชุมชนตลาดน้อย เพื่อให้ทราบ
การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ทำให้สามารถสรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อ
การเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อยได้ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคเริ่มต้นของชุมชนตลาดน้อย

- **ความเหมาะสมของทำเลที่ตั้ง** ชุมชนตลาดน้อยตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา จึงเป็นพื้นที่ที่มีทำเลที่
ตั้งที่เหมาะสมและความได้เปรียบของโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ เนื่องจากแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำสายหลักของ
ประเทศไทย ทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากแม่น้ำได้หลายประการ ได้แก่ การเกษตร การบริโภค การค้าขาย และ
การคมนาคม ส่งผลให้เกิดการกระจุกตัวในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีลักษณะแบบเกาะกลุ่มหรือแบบกระจุกตัว
(Clustered Settlement) อยู่บริเวณแม่น้ำลำคลอง ส่งผลให้เกิดการกระจุกตัวทางการค้า เนื่องจากใช้เรือในการขนส่ง
สินค้า ซึ่งในการขนส่งจะต้องผ่านบริเวณตลาดน้อยเพื่อลงเรือเข้าสู่ย่านการค้า ส่งผลให้เริ่มมีพ่อค้าแม่ค้าชาวจีนเข้า
มาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาวนวน ชาวโปรตุเกสเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อแสวงหาแหล่งงาน
ทำให้ชุมชนตลาดน้อยมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมต่างๆ ที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นจนถึง
ปัจจุบัน

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้อย

- **การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษ** ถือเป็นโอกาสให้ต่างชาติเข้ามาจับสัมปทาน
ส่งออกสินค้ามากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่บริเวณชุมชนตลาดน้อยที่ทำการค้าขายริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยามีการขยายตัวทาง

เศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว กลุ่มชาวจีนยังคงเป็นนายทุนที่มีบทบาทสำคัญทางด้านการค้าของชุมชนตลาดน้อย บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงกรุงเกษมจึงมีความหนาแน่นไปด้วยเรือสินค้าชนิดต่างๆ เข้ามาค้าขายกันอย่างคึกคัก ดังนั้นกลุ่มชาวจีนเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนตลาดน้อยกลายเป็นแหล่งงานขนาดใหญ่และเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยที่หนาแน่นขึ้นเรื่อยๆ

- **การพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ** การตัดถนนเจริญกรุงและคลองผดุงกรุงเกษมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงให้หลากหลายด้าน ทั้งการตั้งถิ่นฐานที่จากเดิมกระจุกตัวอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาได้ขยับมายังพื้นที่ตอนในมากขึ้นและเปลี่ยนการตั้งถิ่นฐานเป็นแบบแนวยาว (Linear Settlement) คือเรียงตามเส้นถนนและริมคลอง นอกจากนี้ยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปร่างของอาคารเป็นลักษณะของตึกแถวเรียงตามเส้นถนนเพื่อให้เหมาะสมต่อการทำกิจกรรมทางการค้า

- **การเกิดอาชีพใหม่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2** เป็นช่วงชุมชนตลาดน้อยมีธุรกิจเกิดขึ้นใหม่ที่สามารถสร้างรายได้ คือธุรกิจเชียงกงหรือการค้าขายเหล็กและอะไหล่ เนื่องจากในชุมชนตลาดน้อยมีกลุ่มชาวจีนที่มีทักษะความชำนาญในด้านการตีเหล็ก ประกอบกับภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยานพาหนะและยุทโธปกรณ์ต่างๆ ที่เหล่าทหารต่างชาติฝ่ายสัมพันธมิตรและฝ่ายอักษะทิ้งไว้ ได้สร้างผลกำไรให้กับพ่อค้าทั้งชาวจีนและชาวไทยในชุมชนตลาดน้อยเป็นอย่างมาก (ภูมิ ภูติมหาตมะ, 2558 , น. 2597)

3. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย

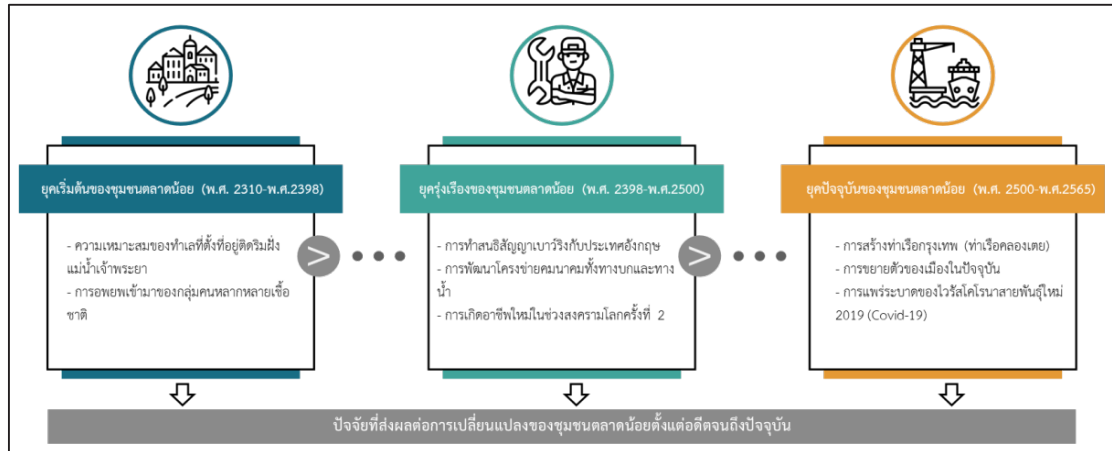
- **การสร้างท่าเรือกรุงเทพ (ท่าเรือคลองเตย)** เนื่องจากนโยบายของภาครัฐที่มีความต้องการที่จะสร้างท่าเรือขนาดใหญ่เพื่ออำนวยความสะดวกในการขนส่งสินค้าและเพื่อเป็นศูนย์กลางของการเป็นพาณิชย์นาวี โดยการสร้างท่าเรือกรุงเทพส่งผลกระทบต่อชุมชนตลาดน้อยโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ธุรกิจนำเข้าและส่งออกสินค้าขบเซาและปิดตัวลงหลายแห่ง ท่าเรือต่างๆ ถูกปิดตัวลงและเปลี่ยนบทบาทการใช้งานเป็นเพียงท่าเรือข้ามฟาก และเป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้ผู้ประกอบการหลายเจ้าอพยพไปอยู่ในพื้นที่บริเวณอื่น

- **การขยายตัวของเมืองในปัจจุบัน** เนื่องจากการพัฒนาพื้นที่รอบข้างทำให้สภาพการเป็นอยู่ของคนในชุมชนตลาดน้อยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การประกอบอาชีพทางการค้าดั้งเดิมลดลง การค้าขายสินค้าและบริการต่างๆ ที่เคยรุ่งเรืองบางส่วนขาดผู้สืบทอดกิจการ รวมถึงการที่คนในพื้นที่เริ่มมีการย้ายออกไปยังพื้นที่อื่น ทำให้กิจกรรมการค้าภายในปัจจุบันซบเซาลงเป็นอย่างมาก ส่งผลให้เกิดนโยบายการฟื้นฟูบริเวณชุมชนตลาดน้อยให้กลับมามีชีวิตชีวามากขึ้น ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนทางอาชีพ สินค้าและบริการ เช่น คาเฟ่ โฮสเทล โรงแรม ร้านอาหาร รวมถึงพิพิธภัณฑ์ที่บอกเล่าประวัติความเป็นมาของชุมชน เพื่อเป็นแหล่งดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่เพิ่มขึ้นอีกครั้ง

- **การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (Covid-19)** ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านกิจกรรมในพื้นที่ที่ลดน้อยลง จำนวนผู้คนที่เข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่ลดลง ส่งผลต่อกิจกรรมทางการค้าของชุมชนที่ปัจจุบันมีความซบเซามากที่สุด

จากข้างต้นสามารถสรุปปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อย โดยปัจจัยหลักคือปัจจัยทางด้านกายภาพ ซึ่งเริ่มจากการมีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัยและการค้าขาย ประกอบกับการพัฒนาเส้นทางคมนาคมที่จากเดิมให้ความสำคัญกับแม่น้ำลำคลองเป็นหลัก เมื่อเกิดการตัดถนนในพื้นที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานรวมถึงรูปแบบอาคารภายในชุมชนตลาดน้อย รวมถึงในส่วนของนโยบายการพัฒนาเมืองต่างๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อยเป็นอย่างมาก ส่วนปัจจัยรองคือ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและ

สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและประเภทของกิจกรรม รวมถึงอาชีพของคนในชุมชนที่ต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์ในแต่ละยุคสมัย หากแต่ยังคงมีวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายที่ยังคงหลงเหลือให้คนรุ่นใหม่ได้ทราบถึงความเป็นมาของชุมชนที่สะท้อนจากศาสนสถาน ประเพณี อาคารเก่า รวมถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ภาพที่ 8 สรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดเก่า กรณีศึกษาชุมชนตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร” ซึ่งได้รับการอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต วช. ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ประจำปี 2564

เอกสารอ้างอิง

- กิตติวดี ชาญประโคน. (2552). *พื้นฐานวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. (2536). *การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ ทฤษฎี และแนวปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นำพลย์ กิจรักษ์กุล. (2528). *ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ภูมิ ภูติมหาดมะ. (2558). *จินยานตลาดน้อย: ศรัทธาและเศรษฐกิจการค้าแห่งเงินสยาม. วารสารวิชาการสาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ. มหาวิทยาลัยศิลปากร. 8(2), 2590-2606.*
- มนู วัลยะเพ็ชร. (2520). *การตั้งถิ่นฐานในชนบทของประเทศไทย*. นครปฐม: ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท. (2550). *การศึกษาองค์ความรู้และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ย่านเยาวราชและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Chorley Richaed J. and Haggett peter (Eds). (1967). *Models in Geography*. New Yok: Methuen.
- Rapoport Amos and Haryadi. (1977). *Human aspects of urban form*. Oxford: Pergamon Press.

